

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Олександр Володимирович МИХАЙЛЮК

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства та
інформаційної діяльності,
Український державний університет
науки і технологій,
пр. Гагаріна, 4, Дніпро, 49600, Україна
E-mail: mich_al@ukr.net,

Вікторія Анатоліївна ВЕРШИНА

Кандидат філософських наук, доцент,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49010, Україна
E-mail: vivi.dp@ukr.net,

Oleksandr MYKHAILIUK

D.Sc. (Historical Sciences), Professor,
Department of Business Documentation
Management and Information Activity,
Ukrainian State University of Science
and Technology,
Gagarina ave., 4, Dnipro, 49600, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3596-0250>

Viktoriia VERSHYNA

PhD in Philosophy, Associated Professor,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarina Ave., 72,
Dnipro, 49010, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0784-4348>

УДК 008:165

**ФОРМУВАННЯ «СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ»:
ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ**

Received 05 September 2023; revised 16 October 2023; accepted 20 October 2023

DOI: 10.15421/352332

Анотація

«Суспільство знань» розглядається як суспільство з новою якістю проблем. Розглядаються антропологічні та соціально-політичні аспекти проблеми реалізації концепції «суспільства знань».

«Суспільство знань» на сьогоднішній день постає як умоглядна концепція чи ідеологема, котру визначають, наголошуючи на зростанні ролі знання у життєдіяльності сучасної людини в найрізноманітніших його вимірах та формах. Втім, єдиної моделі суспільства знань не існує. В процесі практичного втілення стратегії «суспільства знань» проявилися численні проблеми та суперечності самої концепції. Так, в сполученні з поняттями «інформаційне суспільство», «суспільство знань» і як похідні від них в ужиток входять поняття «кліпова-культура», кліпове мислення, «кліпова свідомість», «функціональна неграмотність», «постправа» тощо. Це позначається не лише на якості знань, освіти, наукових досліджень, а й на самих когнітивних здібностях людини. Відбувається, якщо можна сказати, «інтелектуальне спрощення» людини.

Ключові слова: «суспільство знань», знання, влада, кліпова свідомість.

**FORMATION OF THE «KNOWLEDGE SOCIETY»:
PROBLEMS AND CONTRADICTIONS**

Abstract

The “knowledge society” is considered as a society with a new quality of problems. The anthropological and socio-political aspects of the problem of realization of the concept of “knowledge society” are considered.

In the context of the modern information revolution, the status, functions and the very nature of knowledge are changing. The entry into the era of global computerization has raised a number of new problems related to the threats of information manipulation of human consciousness and the growing discrepancy between the pace of information updating and the human ability to master it. The excess of information leads to the fact that humanity faces a lot of cognitive and psychological problems. There is talk of an “anthropological crisis” or, conversely, an “anthropological turn” in modern culture. But in one way or another, there are changes in human consciousness and ways of thinking, modifications of the very principle of human world perception. Thus, the means of information transmission form a new type of person.

Today, the “knowledge society” appears as a speculative concept or ideologeme, which is defined by emphasizing the growing role of knowledge in the life of a modern person, in its various dimensions and forms. However, there is no single model of a knowledge society. In the process of practical implementation of the “knowledge society” strategy, numerous problems and contradictions of the concept itself have emerged. For example, in combination with the concepts of “information society” and “knowledge society” and as derivatives of them, the concepts of “clip culture”, “clip thinking”, “clip consciousness”, “functional illiteracy”, “post-truth”, etc. are used. This affects not only the quality of knowledge, education, and research, but also the cognitive abilities of the individual. There is, so to speak, an “intellectual simplification” of a person.

Keywords: “knowledge society”, knowledge, power, clip consciousness.

Постановка проблеми.

Термін «суспільство знань» набув досить широкої популярності, особливо серед інтелектуалів та науковців країн з достатньо високим рівнем розвитку науки та освіти. Втім, у його розумінні існують досить значні відмінності і різночитання. Попри свою поширеність і часте вживання, поняття «суспільства знань» є внутрішньо суперечливим [Пролеєв 2014: 7].

Поняття «суспільство знань» частіше всього вживається без чіткого окреслення його змістових меж, не існує єдиної моделі суспільства знань. Це наштовхує на думку, що ми маємо справу більшою мірою з умоглядною концепцією або ідеологією, ніж з реальністю.

Огляд останніх досліджень.

Концепція «суспільства знань» в сучасному трактуванні почала розроблятися з 60-х рр. ХХ ст. До її розробки причетні такі автори, як Д.Белл, П.Друкер, М.Кастельс, Р.Лейн, Е.Тоффлер та ін. Основні ідеї концепції «суспільства знань» були викладені та підсумовані у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знання» у 2005 р. [Towards knowledge societies 2005]. З кінця ХХ – початку ХХІ ст. тема «суспільства знань» стала популярною серед дослідників різних країн. Тут немає сенсу перераховувати і аналізувати роботи всіх авторів, що займалися цією проблематикою. Серед численних робіт українських авторів, які торкалися цієї теми, варто виділити роботу С.Пролеєва, в якій розглядаються антропологічні наслідки становлення «суспільства знань» [Пролеєв 2014] та статтю О.Петрушенко, котра розглядає «суспільство знань» як технічний термін, своєрідну утопію як інтелектуальну конструкцію, як ідеальний тип за М.Вебером [Петрушенко 2016: 108].

Мета дослідження.

Ми в даній публікації маємо можливість зосередити увагу лише на окремих аспектах проблеми реалізації концепції «суспільства знань», зокрема, антропологічних та соціально-політичних аспектах.

Виклад основного матеріалу.

Формування «суспільства знань» як соціокультурна стратегія в процесі своєї практичної реалізації стикається з багатьма труднощами і перешкодами – фінансово-економічного, політичного, ідеологічного, культурного характеру. В доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знання» з цього приводу ставиться ряд запитань: Про яке знання (або які знання) йде насправді мова? Чи слід погодитися з гегемонією науково-технічної моделі у визначенні законного та продуктивного знання? Що робити з дисбалансом, котрий спостерігається в сфері доступу до знань, і перешкодами, котрі виникають на цьому шляху як в національному, так і в глобальному масштабі? [Towards knowledge societies 2005].

«Суспільство знань» – це не суспільство без проблем, а суспільство з новою якістю проблем. Ці проблеми стосуються і теоретичного осмислення феномену суспільства знань, природи і статусу, власне, знань, а також науки та освіти в сучасному суспільстві, і, головне, практичних аспектів реалізації цієї концепції. Соціальні реалії сьогодення викликають значні і численні складності для її ефективної реалізації.

«Суспільство знань» – це не стільки посилення ролі знань та збільшення їх кількості, скільки їх трансформація та переформатування. Якщо трансформація стосується змісту знань, то переформатування стосується їх ролі та статусу в суспільному житті, їх інституційного закріплення.

Платон свого часу писав, що ми не знаємо, що таке знання [Платон 1999: 135]. Ці слова Платона, на наш погляд, стають особливо актуальними в наш час, в зв'язку зі спробами реалізації концепції «суспільства знань». Арістотель визнавав різноманіття типів знання – епістеме, докса, пістіс, техне, емпейрія тощо. Сьогодні нерідко знання просто ототожнюється з тим чи іншим способом осмислення світу – тому в розряд різних форм знання потрапляють повсякденні уявлення, наукові теорії, міфи, казки, художні твори, технології і навіть магичні заклинання.

В умовах сучасної інформаційної революції змінюються статус, функції і сама природа знань. Традиційно знання – це пам'ять, знати – значить пам'ятати. Зараз акценти зміщуються. Знання – це, перш за все, здатність застосовувати інформацію у конкретній сфері діяльності. «Знання» набуває особливого значення не через поцінування знання, а через те, що ситуації людського буття все більшою мірою стають інформаційними кластерами [Пролеєв 2014: 8].

Очевидно, що теорії інформаційного суспільства, постіндустріального суспільства і суспільства знань являють собою споріднені теоретичні побудови, засновані на впевненості в тому, що якісні соціальні трансформації в сучасному світі нерозривно пов'язані з новою роллю інформації і знання. Концепція «суспільства знань», як і концепція «інформаційного суспільства, базується на широкому використанні інформаційних технологій. Інформаційні технології розглядаються як системоутворююча складова сучасної цивілізації та причина її глобальних трансформацій. Та технології, засоби масової інформації та комунікації – це лише інструмент, який дозволяє зробити обмін інформацією більш зручним і швидким. Розвиток технологій не породжує, а загострює та посилює ті протиріччя та проблеми, які реально існують у суспільстві. За словами М.Кастельса існує складна взаємодія між технологією, суспільством, економікою, культурою і політикою, яка перетворює світ, але не обов'язково на краще [Castells 2009].

Інформація і знання – явища одного порядку. Хоча далеко не всяка інформація є

знанням, але будь-яке знання перебуває в полі інформації. Якщо інформація – дійсно інструмент знання, то сама по собі інформація ще не є знанням. Надлишок інформації не обов'язково призводить до зростання знання.

Вступ в епоху глобальної комп'ютеризації поставив низку нових, проблем, пов'язаних з загрозами інформаційного маніпулювання свідомістю людини і всезростаючою невідповідністю між темпами оновлення інформації і здатністю людини до її освоєння. Надлишок інформації призводить до того, що людство стикається з масою когнітивних та психологічних проблем. Говорять про «антропологічну кризу», або, навпаки, «антропологічний поворот» в сучасній культурі. Але так, чи інакше, відбуваються зміни в людській свідомості й способах мислення, модифікації самого принципу людського світосприйняття. Таким чином, засоби передачі інформації формують новий тип людини.

Глобальна інформатизація змінює розумову діяльність людини. Нове цифрове покоління не хоче переобтяжувати свою пам'ять. Воно задля цього надто прагматичне. Знання для нього лише те, що приносить ситуативну користь. Знання як пам'ять замінюються знанням як реакцією на ситуацію – хоча й не завжди вірною та адекватною. Глибинне розуміння змінюється поверхневим ситуативним схопленням – для заглиблення просто нема ні часу, ні бажання. Вплив Інтернету позначається на процесі інтерпретації інформації. Ілюзорна можливість отримання готової відповіді на будь-яке питання знижує інтерес та здатність до самостійної мисленнєвої діяльності. Ерудиція стає свого роду архаїчним пережитком. Власне мислення замінює мережева пошукова система. Такому виду пізнання найбільше відповідає кліпова свідомість, котра дозволяє швидко переключатися від одного повідомлення до іншого, швидко реагувати на ту чи іншу інформацію, оперувати великими обсягами інформації, але без особливого заглиблення в її зміст та сенс. Кліпове мислення характеризується фрагментарністю та неоднорідністю сприйманої інформації, високою швидкістю перемикавання між фрагментами інформації, нелогічністю, нерозумінням

контекстуальності та зв'язків між семантично пов'язаними явищами, відсутністю цілісного сприйняття. Відбувається, якщо можна сказати, «інтелектуальне спрощення» людини.

Кліпова свідомість, з одного боку, найбільш адекватна сучасній ситуації, та з іншого – є благодатним матеріалом для цілеспрямованих інформаційних впливів, маніпулятивних інформаційних технологій тощо. Також це позначається на якості знань, освіти, наукових досліджень.

З кінця ХХ ст. постала проблема функціональної неграмотності. Функціонально неграмотні люди уникають складних інтелектуальних завдань, прямо визнають, що не люблять читати. Вони не спроможні зосередитись і осмислити досить великі за обсягом тексти, не розуміють смисл прочитаної книги, не здатні зрозуміти складні тексти, не можуть написати достатньо об'ємний, логічно зв'язний текст. Виникнення функціональної неграмотності у західних країнах співпало з першими відчутними кроками переходу до інформаційного суспільства. Причини функціональної неграмотності пов'язані зі збільшенням інформаційних потоків, що линули на людину. Поширення функціональної неграмотності супроводжується зростанням соціальної дезадаптації [Сокологорська 2015]. Функціональна неграмотність набуває все більшого поширення. Якщо раніше ставилося завдання боротьби з функціональною неграмотністю, то сьогодні ведуться пошуки шляхів взаємодії з нею.

Термін «суспільство знання» був запроваджений в обіг американським політологом Р.Лейном для характеристики впливу наукового знання на сферу публічної політики та управління [Lane 1966]. Знання розглядається як фактор економічного розвитку та управління суспільними процесами.

Ідея суспільства знань далеко не нова, принаймні з часів Просвітництва і проголошеного Ф.Беконем гасла «Знання – сила!». Однак через різні причини її так і не вдалося повною мірою реалізувати. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. ідея суспільства знань набула значної популярності, наповнившись новим змістом та оформилася в концепцію. Та основна суть

залишилась тією ж. Хоча, саму тезу «Знання – сила» варто уточнити, виходячи з сучасних реалій: «Знання – гроші!», «Знання – влада!»

М.Фуко показав, що влада породжує знання, а знання і є влада. З цим пов'язано основне поняття, що використовується Фуко – «влада-знання». Фуко зазначав, що ніяке знання не формується без системи комунікації, реєстрації, накопичення, трансляції, яка вже сама по собі є формою влади. Одночасно і влада не існує без вилучення, засвоєння і присвоєння знання, без його розподілу або утримання. Не існує окремо, з одного боку, пізнання або науки, а з іншого, суспільства і держави, але існують лише фундаментальні форми «влади-знання». Питання влади – це ще й питання того, що людині доводиться знати, що вона змушена знати, що її змушують знати. Як зазначає Фуко, вся система навчання, яка, як здається на перший погляд, створюється для того, щоб поширювати знання, насправді створена для того, щоб зберігати владу у певного суспільного класу і виключити знаряддя влади всякого іншого суспільного класу [Human Nature 1971]. Школа і освіта взагалі в цьому плані постають як дисциплінарно-репресивна система. П.Бурдьє писав про один з найважливіших видів влади держави – владу виробляти і нав'язувати (зокрема, через школу) категорії мислення, які ми спонтанно застосовуємо до всього, що є у світі, а також до самої держави [Bourdieu 1993].

Аналізуючи основні джерела політичної влади – знання, багатство, сила – Е.Тоффлер відзначає, що саме знання лежать в основі найбільш ефективної влади. На думку Тоффлера, саме контроль над знаннями буде визначати суть майбутніх конфліктів – «битв за владу в усіх інститутах людства» [Тоффлер 2003].

Влада і її здійснення постає як комунікаційний процес. Питання влади – це питання розподілу знань та незнання. Влада, заснована на знанні одних і незнанні інших. Все зводиться до з'ясування того, що люди повинні знати. Володіти владою означає сьогодні не стільки володіти апаратом примусу, скільки можливістю визначати (описувати, пояснювати, прогнозувати, конструювати) поточну ситуацію в суспільстві, формулюючи критерії

об'єктивності, неупередженості, авторитетності, правдивості і істинності. В умовах глобалізації, коли інформація здатна поширюватися практично миттєво і охоплювати величезну кількість індивідів, основним засобом влади є знання, що формується шляхом включення суб'єктів, соціальних груп та інститутів в історично обумовлені гетерогенні дискурсивні практики.

Особливо ця тенденція актуалізувалася в умовах «постправди» – коли об'єктивні факти мають менший вплив на формування громадської думки, ніж звернення до емоцій та особистої віри.

Згідно поглядів Ю.Хабермаса, цілі наукового дослідження все більше визначаються не внутрішньо науковими, а заданими ззовні, соціальними і політичними цілепокладаннями. По відношенню до політики наука і техніка не обмежуються байдужістю до її цілей. Хабермас підкреслює, що наука і техніка в сучасному світі виконують функцію легітимації влади. В результаті відбувається процес дифузії дискурсів науки, політики та суспільства, який можна трактувати як «сцієнтифікацію суспільства», «сцієнтифікацію політики» та «політизацію науки» [Habermas 1969].

Особливо це стосується суспільних наук. Історія показує, пише П.Бурдьє, що суспільні науки можуть досягти своєї незалежності від тиску соціального замовлення, – що є головною умовою їх прогресу в бік науковості, – тільки якщо вони будуть опиратися на державу. Однак у цьому випадку вони ризикують втратити свою незалежність, якщо не будуть готові використовувати проти держави свою свободу (відносну), яку вона їм гарантувала [Bourdieu 1993].

Невід'ємною частиною виробництва наукового знання стає врахування його соціально-політичних аспектів. Виробництво наукового знання розуміється вже не стільки як пошук законів природи та суспільства, скільки як процес, обумовлений контекстом застосування знання, уявленнями про соціальні потреби, потенційних інвесторів та споживачів.

Економіка все більше тяжіє до сфери надання послуг, а не, як раніше, до товарного виробництва. Інформаційна епоха зумовлює

зміщення пріоритетів від матеріальної товарної форми, фізичного існування засобів виробництва, капіталів, техніки тощо до інноваційно-технологічної, тобто інтелектуальної, розумової, знаннєвої, інформаційної. По суті ж відбувається «дематеріалізація вартості». Рівень витрат на компоненти знання у високотехнологічній продукції (дослідження і розробки, маркетинг, дизайн тощо) все частіше значно перевищує фактичні матеріальні витрати на її виробництво. Саме символічні, нематеріальні компоненти продукту або послуги перетворюються в основне джерело прибутку. Втім, можна погодитися з думкою, що концепція «суспільства знань» переоцінює наукоємність продукції, що виробляється у сучасному суспільстві, в галузі економічного розвитку термін «суспільство знань» не є однозначно виправданим [Петрушенко 2016: 108].

Самі знання стають товаром. Наукова та освітня діяльність розглядаються, перш за все, як ринкова, підприємницька діяльність. Доповідь ЮНЕСКО, зокрема, вказує на небезпеку надмірної комерціалізації знань [Towards knowledge societies 2005].

Хоча сучасне суспільство називають «суспільством знань», становище науки в ньому не виглядає однозначним. У «суспільстві знань» знання у його класичному вигляді об'єктивного наукового знання якраз переживає кризу – у цьому полягає парадокс «суспільства знань» [Пролеєв 2014: 8]. Становлення «інформаційного суспільства пов'язують з втратою науковим дискурсом свого «привілейованого стану», наука розглядається як один з видів дискурсу, нарівні з іншими. Чим інтенсивніше розгортаються процеси спеціалізації та дисциплінарної диференціації науки, тим більшою мірою суспільство відчужується від науки, покладаючись на відомості про її результати, що подаються засобами масової комунікації. Перенасичення інформацією призводить до звуження спеціалізації фахівців, котрі втрачають з поля зору загальні контури не лише науки загалом, але й своєї власної науки. Змінюються параметри сучасної наукової раціональності. Звичні аналітичні категорії

епохи модерну не спрацьовують. Дедалі більше переглядаються претензії науки на об'єктивність і результативність, її досягнення та авторитет ставляться під сумнів. При цьому езультативність наукових досліджень об'єктивно падає. Так, дослідники з американського університету штату Міннесота (UMN) провели масштабне дослідження, яке показало, що частота проривних відкриттів і винаходів у світі за останні 50 років знизилася приблизно на 90%. Це спостереження свідчить про уповільнення темпів науково-технічного прогресу людства. Найбільше постраждали фізичні і соціальні науки, а також фармацевтика і біомедичні технології, хоча число публікацій при цьому помітно зросло. Автори дослідження вважають, що причиною такої ситуації є зміщення фокусу наукової роботи до вузької спеціалізації та перехід до грантової системи фінансування досліджень [Park, Leahey, Russell 2023]. До цього, на нашу думку, можна додати й інші причини, зокрема: науковці вимушені більше перейматися всілякими рейтингами, індексами, цитуваннями і пов'язаним з ними кар'єрним зростанням, ніж реальними дослідженнями.

Висновки.

«Суспільство знань» на сьогоднішній день постає як умоглядна концепція чи ідеологема, котру визначають наголошуючи на зростанні ролі знання у життєдіяльності сучасної людини, в найрізноманітніших його вимірах та формах. Втім, єдиної моделі суспільства знань не існує. В процесі практичного втілення стратегії «суспільства знань» проявилися численні проблеми та суперечності самої концепції. Так, в сполученні з поняттями «інформаційне суспільство», «суспільство знань» і як похідні від них в ужиток входять поняття «кліпова культура», кліпове мислення», «кліпова свідомість», «функціональна неграмотність», «постправа» тощо. Це позначається не лише на якості знань, освіти, наукових досліджень, а й на самих когнітивних здібностях людини. Відбувається, якщо можна сказати, «інтелектуальне спрощення» людини.

Людина отримує великі об'єми широкодоступної інформації, на неї тисне інформаційна перенасиченість, непотрібна і зайва інформація. В той же час ми все більше усвідомлюємо недостатність знань.

Бібліографічні посилання

- Bell, D. (1976). *The Coming of Post Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. N.Y.: Basic Books.
- Bourdieu, P. (1993). *Esprits d'Etat. Genise et structure du champ bureaucratique. Actes de la recherche en sciences sociales*, 96-97, 49-62.
- Castells, M. (2009) *Communication power*. Oxford/New York, Oxford University Press.
- Drucker, P.F. (1969). *The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society*. London: Heinemann.
- Drucker, P.F. (2009). *The Future of Industrial Man*. Piscataway: Transaction Publishers, Rutgers The State University.
- Drucker, P.F. (2010). *The New Society. The Anatomy of Industriial Order*. N.Y.: Harper.
- Godin, B. (2008). *The Knowledge Economy: Fritz Machlup's Construction on a Synthetic Concept*. Montreal.
- Habermas, J. (1969). *Technik und Wissenschaft als «Ideologie»*. Frankfurt am Main: Suhrkamp,
- Human Nature: Justice versus Power Noam Chomsky debates with Michel Foucault*. (1971). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/6420/mod_page/content/23/Chomsky_Foucault_HumanNature.pdf (дата звернення 20.08.2023)
- Lane, R.E. (1966). *The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society. American Sociological Review*, 31(5).
- Park, M., Leahey, E., & Russell, J. Funk. (2023). *Papers and patents are becoming less disruptive over time. Nature*, 613, 138-144. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05543-x>
- Towards knowledge societies: UNESCO world report*. (2005). UNESCO Publishing. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843> (дата звернення 20.08.2023)
- Петрушенко, О. (2016). Поняття “суспільство знань”, його аналіз та оцінка. *Філософські науки*. 2(2), 105-109. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/tom-2-chyslo-2-2016/ponyattyasuspilstvo-znan-yogo-analiz-ta-ocinka> (дата звернення 18.08.2023)

- Платон. (1999). *Теетет*, в: *Платон. Діалоги* / Пер. з давньогр. К: Основи,
Пролєєв, С. (2014). «Суспільство знань» як антропологічна ситуація. *Філософія освіти*, 1(14), 7-24.
Сокологорська, Д. (2015). Функціональна неграмотність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: *Незалежний культурологічний часопис <І>*. https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Sokologorska_Funkcionalna_negramotnist.htm (дата звернення 18.08.2023)
Тоффлер, Е. (2003). *Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила*. Харків: «Акта».

References

- Bell, D. (1976). *The Coming of Post Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. N.Y.: Basic Books.
Bourdieu, P. (1993). *Esprits d'Etat. Genise et structure du champ bureaucratique. Actes de la recherche en sciences sociales*, 96-97, 49-62.
Castells, M. (2009) *Communication power*. Oxford/New York, Oxford University Press.
Drucker, P.F. (1969). *The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society*. London: Heinemann.
Drucker, P.F. (2009). *The Future of Industrial Man*. Piscataway: Transaction Publishers, Rutgers The State University.
Drucker, P.F. (2010). *The New Society. The Anatomy of Industriial Order*. N.Y.: Harper.
Godin, B. (2008). *The Knowledge Economy: Fritz Machlup's Construction on a Synthetic Concept*. Montreal.
Habermas, J. (1969). *Technik und Wissenschaft als «Ideologie»*. Frankfurt am Main: Suhrkamp,
Human Nature: Justice versus Power Noam Chomsky debates with Michel Foucault. (1971). Retrieved August 20, 2023 from https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/6420/mod_page/content/23/Chomsky_Foucault_HumanNature.pdf
Lane, R.E. (1966). The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society. *American Sociological Review*, 31(5).
Park M., Leahey E., & Funk, Russell, J. (2023). Papers and patents are becoming less disruptive over time. *Nature*, 613, 138-144. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05543-x>
Petrushenko, O. (2016). Poniattia "suspilstvo znan", yoho analiz ta otsinka [The concept of «knowledge society», its analysis and evaluation]. *Filosofski nauky*, 2(2), 105-109. Retrieved August 18, 2023 from <https://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/tom-2-chyslo-2-2016/ponyattayasuspilstvo-znan-yogo-analiz-ta-ocinka>
Plato. (1999). *Theaetetus*, in: *Platon. Dialohy*. K: Osnovy. (in Ukrainian)
Prolieiev, S. (2014). «Suspilstvo znan» yak antropolohichna sytuatsiia [The "Knowledge Society" as an Anthropological Situation]. *Filosofiiia osvity*, 1(14), 7-24. (in Ukrainian)
Sokolohorska, D. (2015). Funktsionalna neqramotnist [Functional illiteracy]. *Nezalezhnyi kulturolohichni chasopys <I>*. Retrieved August 18, 2023 from https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Sokologorska_Funkcionalna_negramotnist.htm
Toffler, E. (2003). *Nova paradyhma vlady. Znannia, bahatstvo y syla* [A New Paradigm of Power. Knowledge, Wealth and Power]. Kharkiv: «Akta». (in Ukrainian)
Towards knowledge societies: UNESCO world report. (2005). UNESCO Publishing. Retrieved August 20, 2023 from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>